

VU Research Portal

The Usefulness of the Kantian Philosophy

Marx, K.J.

2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Marx, K. J. (2010). *The Usefulness of the Kantian Philosophy: How Karl Leonhard Reinhold's Commitment to Enlightenment Influenced His Reception of Kant*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het nut van de Kantiaanse filosofie

Hoe Reinholds Verlichtingsengagement zijn receptie van Kant beïnvloedde

Karl Leonhard Reinhold (1757-1823) was gedurende een korte periode rond 1790 één van de meest invloedrijke filosofen in het Duitse taalgebied. Hij was erin geslaagd een breed filosofisch geïnteresseerd publiek aan te spreken met zijn 'Briefe über die Kantische Philosophie', die in 1786-1787 verschenen in het tijdschrift *Der Teutsche Merkur*, dat werd gerund door Reinholds schoonvader, Christoph Martin Wieland. In deze artikelen in briefvorm zette Reinhold zijn visie uiteen op het kritische project van Immanuel Kant, wiens *Kritik der reinen Vernunft* in 1781 was verschenen. Dat werk, tegenwoordig een klassieker, kon niet meteen op instemming rekenen; verschillende beroepsfilosofen kraakten het af in hun recensies. Kant vond echter ook medestanders, zoals Christian Gottfried Schütz, die wel iets zagen in de nieuwe manier van filosoferen en Kants werk trachtten te promoten. Het was echter Reinhold die met zijn 'Briefe' die op dit zeer succesvol was. Niet alleen raakte Kants kritische project hierdoor breder bekend, de artikelen legden de auteur zelf ook geen windeieren: hij werd in 1787 buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Jena. Daar schreef hij zijn tweede invloedrijke werk, *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens* (1789), waarin hij een theorie van het voorstellingsvermogen presenteert die het begrip van Kants theorie van het kenvermogen, dat wil zeggen, de *Kritik der reinen Vernunft*, zou moeten vergemakkelijken. Reinholds theorie van het voorstellingsvermogen zou als een premisse moeten fungeren voor Kants *Kritik*. De gedachte dat Kants filosofie een steviger fundament behoefde en de manier waarop Reinhold deze gedachte systematisch uitwerkte, was van grote invloed op enerzijds Fichte en anderzijds Schelling en Hegel, de drie grote denkers van het Duits Idealisme.

Op grond van de aandacht die latere historici van de filosofie aan Reinhold hebben geschonken zou men echter niet verwachten dat hij een belangrijke figuur is geweest. Zijn werk maakt geen deel uit van het standaardcurriculum in het academisch filosofieonderwijs. Hij is lang genegeerd of zelf belachelijk gemaakt door latere filosofen. Dit komt deels

door de omstandigheid dat de laatste decennia van de achttiende eeuw een woelige periode waren voor de Duitstalige filosofie. Kants kritische project was al binnen vijftien jaar volledig uit de mode en achterhaald door de projecten van de Idealisten. In dit ingewikkelde proces speelde Reinholds presentatie van Kant een belangrijke rol, maar het is lang moeilijk geweest om die rol te onderscheiden te midden van het complex van filosofische ontwikkelingen. Reinholds rol is dan ook lang vooral bekeken door ofwel een (neo-) Kantiaanse ofwel een Hegeliaanse bril. Het beeld dat hierdoor van Reinhold ontstond was vaak negatief: hij was ofwel de eerste die de rigoureuze Kantiaanse standaarden had losgelaten, of zijn poging om verder te gaan dan Kant was halfslachtig geweest. De eerste positieve waarderingen kwamen vanuit het Fichte-onderzoek, waar Reinhold als een belangrijke voorloper van Fichte werd gezien. Hoewel er hierdoor in de tweede helft van de twintigste eeuw meer aandacht voor Reinholds werk kwam, was het type onderzoek vooral gericht op het vaststellen van parallellen tussen Reinhold en Fichte, vanuit de overtuiging dat Reinhold belangrijke fouten van Kant had getracht te repareren en dat Fichte die weg had vervolgd, maar dan consistentier. Het blikveld van dit onderzoek was daarom vaak beperkt tot de zogenoemde *Elementarphilosophie*, een fase in Reinholds denken die gekenmerkt wordt door de poging om het geheel van de filosofie te funderen op een eerste principe. Tegenwoordig begint het onderzoek naar Reinhold zich los te maken van die focus op *Elementarphilosophie* en komen ook andere fases en aspecten van zijn denken aan bod.

Dit proefschrift levert een bijdrage aan het filosofiehistorisch onderzoek naar Reinhold door zijn receptie van Kant onder de loep te nemen. Om dit goed te kunnen doen, zijn een aantal stappen vereist. In het eerste hoofdstuk wordt Reinhold geïntroduceerd, samen met de werken die relevant zijn om zijn receptie van Kant te onderzoeken. Hieruit wordt duidelijk dat Reinhold geen voor de hand liggende kandidaat was om Kant op een doorslaggevende manier in de markt te zetten. Van oorsprong Oostenrijker, katholiek, novice, monnik en priester was het niet waarschijnlijk dat hij een belangrijke rol zou spelen op het Noord-Duitse filosofische toneel. Hij was echter ook vrijmetselaar en lid van de Bond van Illuminati, en schreef anti-clericale recensies in de toonaangevende Weense *Realzeitung*. Om zijn Verlichtingsidealen meer ruimte te kunnen geven vertrok hij naar het noorden en bekeerde zich tot het protestantisme. In dit zeer beknopte biografisch overzicht zijn een aantal dingen van belang voor Reinholds latere receptie van Kant. Ten eerste was het simpele feit dat hij blootgesteld was aan verschillende religieuze, culturele en intellectuele invloeden van groot belang voor zijn visie op filosofie. Ten tweede hebben al die verschillende invloeden ook inhoudelijk zijn receptie van Kant bepaald. Reinhold was geen filosofische *tabula rasa* toen hij met Kants kritische project in aanraking kwam.

In het tweede hoofdstuk wordt Reinholds versie van de Verlichting uiteengezet aan de hand van verschillende geschriften, die hij schreef tussen 1782 en 1786, de periode voordat hij zich begon te manifesteren als een pleitbezorger van de Kantiaanse filosofie. De bronnen zijn divers, van toespraken en recensies tot artikelen en gericht op uiteenlopende doelgroepen, van Illuministisch geïnspireerde vrijmetselaars tot een algemener lezerspubliek. Uit de variëteit van teksten komt echter een duidelijk beeld naar voren. Reinhold

is een voorstander van de Verlichting, maar vindt het belangrijk om eerst goed duidelijk te maken wat dit dan precies inhoudt. Hij is één van de eersten in het Duitse taalgebied die zich expliciet de vraag stelt wat *Aufklärung* eigenlijk is. Uit zijn analyse blijkt dat hij een groot belang hecht aan de ontwikkeling van de menselijke verstandelijke vermogens door de tijd heen en de Verlichting als het eindstadium van die ontwikkeling ziet. De tijd is aangebroken dat de verschillende vermogens, rede en verstand aan de ene kant en gevoel en zintuiglijkheid aan de andere kant, samen tot vooruitgang kunnen leiden. Die samenwerking is nodig, omdat de verheven, maar abstracte idealen anders niet toegepast kunnen worden, maar ten onder gaan in de concrete maar instabiele wereld der zinnen. In Reinholds visie is een belangrijke rol weggelegd voor de Illuminaten en vrijmetselaars, die als de intellectuele elite het volk kunnen verlichten als ze er in slagen hun rationele begrippen te verbinden met de meer zintuiglijk ingestelde denkwijzen van de gewone mensen.

De volgende stap is om vanuit de kennis van Reinholds achtergrond als Verlichtingsdenker te kijken naar zijn enthousiasme voor de Kantiaanse filosofie. In het derde hoofdstuk worden verschillende visies besproken op Reinhold's kennismaking met deze filosofie. Ten eerste wordt de rol van de controverse naar aanleiding van Herders *Ideen* onderzocht, waarin Reinhold Herder verdedigde tegen een kritische recensie van Kant, overigens zonder kennis van diens filosofie te hebben. Vervolgens komen politieke factoren aan bod. Reinhold werd namelijk op een zeker moment door minister Voigt uitgenodigd zich uit te laten over de Kantiaanse filosofie, wat zijn carrière zeker ten goede zou komen. Dit zou er op kunnen wijzen dat zijn motivatie om zich in Kant te gaan verdiepen niet in de eerste plaats filosofisch was, zoals hij zelf doet voor komen in de intellectuele autobiografie die hij presenteert in het voorwoord van zijn *Versuch*. Hieruit komt Kant naar voren als degene die Reinhold van zijn jarenlange twijfel bevrijde en hem een bevredigende opvatting aanbood over de verhouding tussen rede en religie. Uiteraard hoeven deze visies elkaar niet uit te sluiten. Het probleem is dat we geen bronnen hebben die ons precies vertellen hoe Reinhold op het idee is gekomen om het werk van Kant te gaan bestuderen. In dit verband wordt gewezen op een aantal recensies van Schütz, die dit werk in verband brachten met het meest besproken filosofische debat rond 1785, de *Pantheismusstreit*. Deze controverse tussen Friedrich Heinrich Jacobi en Moses Mendelssohn vormt de achtergrond voor Reinholds 'Briefe über die Kantische Philosophie', waarin hij claimt dat Kant het probleem al had opgelost (in de *Kritik der reinen Vernunft*) voor de controverse was losgebarsten.

Het vierde hoofdstuk van deze studie onderzoekt Reinholds 'Briefe' en laat zijn hoe zijn analyse van de controverse en de voorgestelde rol van Kant in het oplossen van het probleem een sterke continuïteit vertonen met Reinholds eerdere werk. De controverse draait volgens Reinhold om de vraag of de rede in staat is om fundamentele religieuze overtuigingen zoals het bestaan van God en het voortbestaan van de menselijke ziel na de dood te bewijzen. Met Kant in de hand claimt hij dat de rede weliswaar geen bewijs kan leveren voor deze overtuigingen, maar dat deze wel rationeel gerechtvaardigd zijn, omdat ze gefundeerd zijn in de praktische rede. In zijn betoog gebruikt Reinhold Kantianiserende terminologie, zoals 'praktische rede' en 'pure zintuiglijkheid'. Zijn gebruik van deze

termen komt echter veel sterker overeen met zijn eerdere ideeën over het verbinden van het redelijke met het zintuiglijke om Verlichting te realiseren dan met Kants geschriften, voor zover die op dat moment (1786-1787) beschikbaar waren. Reinholds doel was ook niet om Kants *Kritik* uit te leggen aan het grote publiek; hij wilde mensen van de weldadige gevolgen van de nieuwe filosofie overtuigen.

Hoewel de ‘Briefe’ een groot succes waren en Reinhold op basis ervan een bijzonder hoogleraarschap in Jena verwierf, leidden ze er niet toe dat de filosofische wereld nu Reinholds enthousiasme voor de Kantiaanse filosofie deelde. Aangezien velen volgens Reinhold de nieuwe filosofie nog verkeerd begrepen, probeerde hij in zijn leerboek *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens* de kern van Kants kentheorie opnieuw op te bouwen vanuit een vooronderstelling die volgens hem door iedereen gedeeld werd, namelijk het begrip ‘voorstelling’. In het vijfde hoofdstuk wordt onderzocht hoe dit boek is opgebouwd en hoe Reinholds presentatie van deze premisse voor Kants filosofie samenhangt met zijn eerdere enthousiasme ervoor. Datgene waarvoor hij in de ‘Briefe’ nog Kantianiserende termen als ‘praktische rede’ gebruikte, komt nu als theorie van het voorstellingsvermogen aan de orde. Verder wordt onderzocht wat de term ‘praktische rede’ in de context van de *Versuch* te betekenen heeft. De context waarin Reinhold de term nu gebruikt is polemisch van aard en geeft belangrijke aanwijzingen voor de problemen die met de theorie van het voorstellingsvermogen ontstaan, wanneer Reinhold probeert een Kantiaanse theorie van de vrijheid van de wil uit af te leiden.

In het laatste hoofdstuk wordt gekeken naar de manier waarop Reinhold deze problemen te lijf gaat in de tweede band van de boekuitgave van de *Briefe über die Kantische Philosophie* (1792), waarin hij Kants moraalfilosofie, zoals gepresenteerd in de *Kritik der praktischen Vernunft* van een steviger fundament probeert te voorzien. Hierbij wijkt hij duidelijk van Kant af doordat hij de nadruk legt op het verschil tussen praktische rede en de wil, terwijl er bij Kant van maar één vermogen sprake lijkt te zijn. Reinholds fundering van de praktische filosofie en de zelfstandige rol van wil daarbinnen past bij het loslaten van het kader van de theorie van het voorstellingsvermogen als fundament voor de gehele filosofie. Voor Reinhold is het belangrijk dat de wil als een zelfstandig vermogen opereert, dat wil zeggen, los van zowel de voorschriften van de praktische rede als de zintuiglijke impulsen. In Reinholds uiteindelijke oplossing speelt de wil een bemiddelende rol tussen de universele, rationele voorschriften en de concrete begeerten die de mens als eindig wezen in de wereld kenmerken. Dit was ook al een thema voor Reinhold voordat hij met het werk van Kant in aanraking kwam, in zijn geschriften die betrekking hadden op de Verlichting.

Het is duidelijk dat Reinholds denken belangrijke impulsen heeft ontvangen vanuit de Kantiaanse filosofie en dat hij op zijn beurt die filosofie verder heeft ontwikkeld. In tegenstelling tot veel van de eerdere literatuur, waarin Reinhold vooral gezien wordt als een voorloper van de latere Idealisten, toont deze studie aan dat de manier waarop Reinhold met Kant omgaat niet zozeer gedreven is door een inzicht in de ‘fouten’ van de Kantiaanse filosofie en het verlangen om de problemen op te lossen, maar eerder door de gedachte dat het Kantiaanse kader een nieuwe mogelijkheid bood om de Verlichtingsidealen die hij

had te uit te werken en daardoor de realisatie ervan dichterbij te brengen. Zodra duidelijk wordt dat het kader dat hij op basis van zijn ideeën over Kant had ontwikkeld (de theorie van het voorstellingsvermogen) niet toereikend is neemt hij daar afscheid van om op een andere manier, via een eigen interpretatie van Kants praktische filosofie, zijn doel, een theorie waarbinnen zowel onze rationele als onze zintuiglijke vermogens aan bod komen, te bereiken.